

ДР АЛЕКСАНДАР МИТРОВИЋ О СЕВЕРНОЈ ДАЛМАЦИЈИ: ИСКУСТВА ЈЕДНОГ АДВОКАТА

У раду се анализирају сазнања книнској адвоката др Александра Митровића о начину животоа, обичајима и менталитету становништва северне Далмације, нарочито на пољу брака и породице. Увиде које је стварао после више година адвокатске праксе Митровић је износио у разним стручним часописима и посебним публикацијама, изазивајући пажњу јавности и подељена мишљења о својим искуствима. Сазнања до којих је дошао и сујројни ставови изречени тим поводом изостравају слику једној давно ишчезлој ствара, вековима лишаваној основних егзистенцијалних услова и развојних шанси.

Доктор правних наука Александар Митровић, Бокел родом из Херцег Новог, иако у сенци харизматског вође Срба с Јадрана Саве Бјелановића, значајна је личност у историји приморских Срба с краја 19. и почетка 20. века.¹ Митровић је оставио видљив траг у српској политици

¹ Рођен је 8(20) септембра 1870. године као син поштанског чиновника Љубомира пореклом из Зубаца код Требиња, чији су се преци почетком 19. века спустили у Крушевицу и Бијелу, и Ане Алачевић, рођаке макарских Павлиновића. Александар је имао још четворо браће и сестара: Николу, Лизу, Блаженку и Дарославу. Веома привржен мајци, под њеним утицајем је постао велики поклоник италијанске књижевности и културе. После завршетка основне школе и гимназије 1888. године у Котору, студирао је правне и филозофске науке у Загребу и Бечу. У Загребу је упознао Павла Јовановића, уредника листа „Србобран” и постао његов пријатељ и близак сарадник. Када је Митровић докторирао у Грацу 1893. године, Јовановић га је наговарао да остане у Загребу и да преузме уредништво „Србобрана”. Иако заинтересован, млади Митровић је ипак одлучио да се врати на Приморје. У Загреб је поново дошао 1897. да помогне тешко оболелом Јовановићу. Како је у то време преминуо Сава Бјелановић, по Јовановићевом савету је прешао у Задар и преузео уређивање „Српског гласа”. Задарски српски лист уређивао је до краја 1899, а затим се повукао из јавног живота. У Книну, где се настанио, потом у Херцег Новом и у Котору, бавио се адвокатуром. Био је посланик Боке которске у Далматинском сабору (1908–1918). Као бранилац прискочио је у помоћ морнарима који су оптужени пред војним судом после побуне у Боки Которској фебруара 1918. Умро је 24. јануара (6. фебруара) 1921. године. М. Ђ. М., *Др. Александар Митровић*, Босанска вила, бр. 16, 30. VIII 1909, 248–251; А. Митровић, *Двадесет година италијанске борбе на Приморју (1880–1900. год.): биљешке, усјомене и ујисци*, Котор, 1910; S. Mijušković, *Hercegovljanin*

и култури на том простору, а најпознатији је по вођењу (1897–1899) задарског „Српског гласа” после смрти претходног дугогодишњег уредника Бјелановића. Осим новинарством и адвокатуром, бавио се и научним радом у области права и етнографије. Митровићева истраживања резултовала су већим бројем чланака у којима је обрадио низ занимљивих питања, нарочито из брачног права и његове примене у северној Далмацији, а који су објављивани у разним часописима: „Архив за правне и друштвене науке”, „Дело”, „Гласник Земалског музеја у Босни и Херцеговини”, „Бранич” и другим.

Када је, уморан од проблема у вези са уређивањем „Српског гласа”, одустао од бављења журналистиком, Митровић се преселио у Книн и отворио адвокатску канцеларију. Његови клијенти били су људи из народа и, водећи њихове парнице, он је много научио о начину живота и менталитету тог света, о његовим обичајима, врлинама и манама. После неколико година адвокатске праксе Митровић је стекао довољно знања и на основу својих искустава изводио је одређене закључке о становништву северне Далмације и његовом животном стилу. Своје увиде почео је јавно да износи и да скреће пажњу на појаве које је сматрао погрешним и штетним. Тако је настала расправа *Женидба и удадба у сјеверној Далмацији*.

У том тексту, објављеном 1906. године, Митровић је писао о брачним обичајима и брачном животу становништва у Далматинској Загори. До ступања у брак на том простору долазило је на начин који је наш писац сматрао јединственом појавом у целом српству. Упознавање девојака и удовица са будућим супружницима догађало се на сајмовима и црквеним светковинама. Момак који би се заинтересовао за неку од младих жена прилазио би јој, позивао је на игру и водио с њом разговор. Уколико би девојка показала занимање и дала пристанак, исте ноћи је одлазила у његову кућу и започињала заједнички живот са својим изабраником. У брак се, према томе, улазило без икаквих формалности и тај чин се звао женидба, односно удадба. Због чега су млади мушкарци прескакали обред црквеног или грађанског венчања? Митровић је дао јасан одговор на то питање: зато што хоће да се увере да је њихова супруга способна за рађање, због закона који мушкарцима не дозвољава званично ступање у брак пре него што одслужи војску, а војни рок је – у зависности од тога када су позвани – могао да се заврши тек у њиховој двадесет шестој или двадесет седмој години и, најзад, због недостатка новца који онемогућава

Aleksandar Mitrović – branilac optuženih iz ustanka mornara u Boki februara 1918, Бока 9, Херцег-Нови, 1977, 249-251; Н. Р. Миљанић, *Александар Митровић (1870–1921)*, Библиографски вјесник 3, Цетиње, 1981, 245-274; К. Милутиновић, *Српски народни йосланици у Далматинском сабору*, Зборник о Србима у Хрватској 2, Београд, 1991, 187-191; Н. Р. Миљанић, *Mitrović, Aleksandar*, Leksikon pisaca Jugoslavije IV, Нови Сад, 1997, 524; С. Божић, *Политичка мисао Срба у Далмацији: Српски лист/глас 1880–1904*, Београд, 2001; С. Божић, *Александар Митровић*, Српски биографски речник 6, Нови Сад, 2014, 791-792.

свечано прослављање венчања. Проблеми су, међутим, наступали када жена не би испунила главни задатак – обезбеђивање потомства, или би муж преминуо и иза њега остајала ванбрачна деца. Уколико би мушкарац отерао жену јер није родила дете, отварало се питање мираза. Наиме, главни критеријум по коме су младићи бирали супруге није толико била њихова физичка привлачност колико вредност њиховог „ђендара” или „гендара” који су на сајмовима и светковинама носиле око врата, а који се састојао од металног новца пришивеног на тканину. По завршетку заједничког живота жена би тражила да јој се врати мираз, као накнада за „најам”. Митровић је био згрожен употребом те речи која је сведочила о томе да се у народу на жену гледало као на слушкињу, уместо као на брачног друга. Иста ствар догађала се и када би жена венчана по закону желела да се разведе, јер је чак и тада тражила да јој се плати „најам”. Ако венчања није било, а отерана девојка се обрати суду, момак би био приморан да плати извесну суму као накнаду за изгубљену част. Девојка би од тог новца направила нови ђендар и поново посећивала сајмове у потрази за новим мужем. Цела ствар је могла да се понавља више пута, све док не би сусрела особу која би пристала на званично венчање. Девојка би се, међутим, често нашла у веома тешком положају ако би невенчани супруг и отац нерођеног детета умро пре него што будућа мајка донесе на свет ново људско биће. Мужевљева родбина потпуно би је се одрекла, а често и сопствена породица. Одбачена и препуштена својој судбини, мајка би неретко одузимала живот новорођенчету и због тога доспевала у тамницу. Дешавало се и да родбина покуша да јој помогне тако што би лажно сведочила на суду да је покојник супрузи или детету оставио целу своју имовину. Када би се разоткрила превара, сви су завршавали у затвору.²

Митровићев чланак није прошао незапажено. Приказан је, на пример, у „Летопису Матице српске”, а аутор приказа је подвукао и комичну и трагичну димензију појава које је описао кнински адвокат. Такође, упоредио их је с „отмицама девојака” које се догађају код Срба у Угарској и које имају сличне последице као далматинска „женидба” и „удадба”.³

Док је у „Летопису” Митровићев прилог представљен са симпатијама, реакција Јосифа витеза Кулишића, народног посланика Српске странке у Далматинском сабору, била је потпуно другачија. Кулишић је био веома незадовољан што је аутор (српско) становништво северне Далмације представио као крајње неморално, грамзиво, окрутно и бездушно. Питање женидбе и удадбе он је сагледао из потпуно другог угла и

² Александар Митровић, *Женидба и удадба у сјеверној Далмацији*, Архив за правне и друштвене науке књ. 1, бр. 6, Београд, 1906, 524-531. Објављено и сепаратно: А. Митровић, *Женидба и удадба у сјеверној Далмацији*, Београд, 1906.

³ Ј.Ж, Др. Александар Митровић *Женидба и удадба у сјеверној Далмацији*, Летопис Матице српске, књ. 240, св. 6, Нови Сад, 1906, 107-109.

осветлио га на сасвим другачији начин. Према његовом виђењу, младићи доводе девојку својој кући пре венчања зато што им је, у оскудном и тегобном животу који воде, неопходна женска рука, а нису у стању да издрже трошкове свадбеног веселја, зато што страхују да им, ако буду оклевали, девојку у коју су заљубљени не преотме други момак, зато што верска правила прописују црквена венчања само у одређено доба године, због војне обавезе, због проблема који се јављају приликом преласка девојке из своје вере у супружникову. У томе што мајке доводе своје кћери на сајмове ради упознавања и при том их ките и улепшавају Кулишић није видео ништа лоше већ, напротив, природну жељу жена да својој деци обезбеде што бољу будућност и што већу срећу. Уосталом, таква пракса постоји у свим друштвеним слојевима, а не само међу сељаштвом, подсећао је с правом Кулишић. И грађанство поступа на исти начин: госпође доводе своје ћерке у позориште, на игранке и друге забаве, настојећи да их учине што привлачнијим како би придобиле пажњу младих мушкараца. Међутим, да на светковине, како би пронашле нову прилику, долазе и девојке које су већ биле удате, а затим се разишле са својим мужевима, што је тврдио Митровић, Кулишић је негирао као потпуно нетачно зато што се младић и девојка, када једном формирају заједницу, више никада не растају. Момак брине о својој изабраници, штити је и спреман је да и живот положи за њу. Сматра је својом доживотном партнерком, као и она њега, и у томе се нимало не разликују од званично венчаних парова. Не оставља је чак и ако не добију децу, већ и поред тога склапа с њом црквени брак. Бирајући невесту, младић се најпре распитује о њеној породици, посебно о мајци – јер је владало уверење да је личност кћери нека врста копије личности њеног женског родитеља – а приликом упознавања будућег пара присутна је бројна родбина која преговара с момком и доноси одлуку. О ђендару као пресудном фактору за ступање у брак нема ни говора, био је изричит Кулишић. То је невестин накит који је она наследила од мајке и који ће предати својој кћери. У случају смрти неудате ћерке, родитељи је често сахрањују са њеним украсом, ђендаром. Момак никад не отима ђендар од супруге да би располагао с њим по свом нахођењу јер би такав, потпуно непримерен и ружан поступак, наишао на велики презир и осуду друштва. Ако се ипак догоди да се брачна заједница распадне, да супруг отера жену, то није због тога што она не рађа и што му је досадила већ су узроци, каже Кулишић, друге природе, „од оних узрока који се догађаху и догађају одвећ чешће и срамотније, по нај већим дворовима као и по господским кућама”. Митровићев критичар је, очигледно, алудирао на женино неверство. Све у свему, он је био сигуран у то да су све негативне појаве о којима је писао кнински адвокат само изузетни случајеви, те да се на основу таквих изузетака од правила не могу доносити општи судови. Приводећи крају свој осврт, поентирао је констатацијом да се описивањем аномалија даје још једно

оружје у руке „вјечитих душмана” његовог и Митровићевог народа који га, из силне мржње и беса, увредљиво називају „Menschenbestien” или „porolo barbaro”.⁴

У наставку истраживања о „женидби” и „удадби” у северној Далмацији др Александар Митровић је изнео изванредан број случајева који илуструју његову тезу пласирану у првом тексту који је у „Летопису” назван „студијом”, што је Митровића очигледно непријатно коснуло. Наставак је несумњиво представљао одговор Ј. Кулишићу који је негативне аспекте „женидбе” и „удадбе” сматрао девијацијама, а не редовним и убичајеним појавама. Колико је бракова који не успеју, по Митровићевом мишљењу, нико не може са сигурношћу знати, зато што о томе нико не обавештава ни црквена лица ни суд. Ствари се, једноставно, заташкају, а живот тече даље. Наводећи примере који доказују да није писао напамет, већ на основу предмета које је решавао као адвокат, истакао је да је издвојио само мали број епизода у односу на укупан број догађаја који су доспели на суд. Митровић је прибавио и конкретне податке о броју људи који живе у конкубинату: године 1905. у книнском протопрезвитерату било је 22 382 православних и међу њима више од 200 невенчаних парова; од тих невенчаних 1906. године венчало се само 30 парова.⁵ Он се залагао за енергичну борбу против суложништва уместо за прикривање или улепшавање те непожељне појаве. Сви који мисле или раде другачије имају свој интерес када оправдавају такав начин живота севернодалматинског становништва, упозоравао је Митровић циљајући, несумњиво, на евалуатора своје расправе Ј. Кулишића.⁶ После изношења судских доказа, у јавности се више нису могли чути гласови који су протестовали због начина на који је он описао брачни живот у северној Далмацији.

Др Александар Митровић бавио се, с правне тачке гледишта, и другим проблемима с којима се суочавао живаљ Далматинске Загоре. Један од њих био је обичај залагања земље за новац. Дужник је, наиме, свом повериоцу давао земљу у залог како би поверилац приходом с те земље подмиривао неутврђену камату на позајмљени новац. Ако дужник после предвиђеног времена не врати новац, земља остаје повериоцу. Временом

⁴ J. vit. Kulišić, *Ženidba i udadba u sjevernoj Dalmaciji*, Dubrovnik, 1906.

⁵ Да Митровић није претеривао када је писао о широкој распрострањености суложништва налазимо код Владимира Ардалића, који се бавио животом и обичајима народа Буковице. Ардалић је забележио да у том крају „још нико није цуре испросио па је одмах у цркву одвео”, већ је до венчања долазило тек накнадно, без икакве журбе и оптерећења. V. Ardalić, *Obitelj u Bukovici (Dalmacija)*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, knj. 11, Zagreb, 1906, 181, 189-190. Исто је писао и прота Саво Накићеновић истражујући обичаје око Книна. С. Накићеновић, *Книнска крајина*, Београд, 2004³, 64.

⁶ А. Митровић, *Још о женидби и угадби у сјеверној Далмацији*, Архив за правне и друштвене науке, књ. 2, бр. 6, Београд, 1906, 433-455. Сепаратно: А. Митровић, *Још о женидби и угадби у сјеверној Далмацији*, Београд 1907.

се показало да је тај обичај веома штетан јер су дужници због малих свота новца остајали без својих земљишних поседа. Осим тога, добит коју је поверилац имао од заложене земље често је била много већа него што би камата смела да износи. Митровић је предложио да се донесе закон који би утврђивао највећу дозвољену добит и казне за каматништво уколико би се та граница прекорачила⁷. На основу једног примера из своје праксе који је решен у корист његових клијената, он је доказао да постоје начини да се правда ипак задовољи и да дужници поврате своју земљу. Тај случај завршен је тако што су повериоци дужницима морали не само да врате заложену земљу, већ и да исплате сав приход који су годинама убирали с њиховог поседа. Радило се о вртоглавој суми коју су могли да намире само од своје непокретне имовине, што је сведочило о бесправном богаћењу појединаца који су, не бирајући средства, долазили до енормног капитала.⁸

Кметски односи, „кметија” или „кметство” су такође били правни однос карактеристичан за Равне Котаре и Буковицу. Митровић је упозоравао на проблеме који настају, на пример, после смрти кмета, пошто се званични уговори између њега и господара скоро никада не склапају. Пред законодавцем налази се задатак решавања свих таквих спорних питања, био је изричит кнински адвокат.⁹

Митровићево негодовање нарочито је изазивало раширено „каматништво” и, још више, „кајишарство”. У првом случају дужник је био у обавези да врати одређени вишак на позајмљен новац, а у другом је „кајишар” разним обманама и претњама приморавао дужника да врати огромне суме, које су некад биле и хиљаде пута веће од посуђене главнице. Митровић је био присталица строгог кажњавања таквих злоупотреба.¹⁰

Последње поглавље расправе *Неколико љравних обичаја и ѿојмова у сјеверној Далмацији* др А. Митровић је посветио породичним питањима, односу према вери и схватању судске власти.¹¹ Уочио је тежак положај жене у загорском друштву, пошто се кћерима ограничава право наслеђа после смрти родитеља који брину готово искључиво о збрињавању мушких потомака. Међутим, иако су синови родитељима били на првом

⁷ А. Митровић, *Неколико љравних обичаја и ѿојмова у сјеверној Далмацији*, Београд, 1907, 3-8.

⁸ А. Митровић, *Factum antichreticum у сјеверној Далмацији*, Београд 1908.

⁹ А. Митровић, *Неколико љравних обичаја и ѿојмова у сјеверној Далмацији*, 8-24.

¹⁰ *Истио*, 24-31.

¹¹ Митровић је сматрао да правни обичаји у српско-хрватском националном корпусу нису довољно проучени и да се тиме није бавио нико осим Валтазара Богишића. Да би олакшао рад потенцијалним сакупљачима тог народног блага, саставио је и објавио више стотина питања на основу којих се могло доћи до потребних информација. Питања је груписао у неколико целина: појединац и породица, задруга, право на ствари, уговори, деоба и наследство и кривично право и поступак. А. Mitrović, *Pravni običaji u našem narodu*, Sarajevo 1913.

месту, често није важило и обрнуто. Ако би отац за живота поделио своје имање синовима, с тим да се они до краја старају о њему, дешавало се да му синови окрену леђа и препусте га својој судбини. Исто се догађало и када би старији човек без уже породице поклонио имање родбини или људима с којима није ни у каквом сродству, уз услов да преузму бригу над њим: и поред тога што би потписали писмену обавезу, они је се нису придржавали. Спорови који проистекну из тога, као и из многих других ситуација обично су завршавали на суду. Парничења су била константа која је обележавала живот сељаштва, а парничари су се током судског процеса служили разним триковима, примећивао је Митровић. Били су склони лажном сведочењу за пријатеље, очекујући заузврат исту услугу. За важне парнице су се посебно припремали претходним симулирањем процеса како би увежбали одговоре на сва питања која би на суду могла да се поставе. Увежбавали су и понашање, покрете и гестове као сигнале помоћу којих би се на суду међусобно споразумевали и усаглашавали исказе. О томе колико су у народу биле поремећене вредности показивали су и случајеви с којима је Митровић био упознат: људи су крали и убијали, али су строго пазили да током поста не поједу мрсну храну и „не огреше се о Бога”. Наводећи такве примере, није се упуштао у коментарисање, сматрајући да су толико флагрантни да је било какво додатно објашњење сувишно.¹²

Велики морални пад карактеристичан за становништво северне Далмације последица је, према Митровићевом мишљењу које је изнео у расправи *Из народној животињи у сјеверној Далмацији*, економског пропадања тог простора узрокованом потпуном незаинтересованошћу државе за инвестирање у његов привредни раст и развитак. Услед преовлађујућег сиромаштва које људе приморава да се баве пре свега основним егзистенцијалним проблемима, етичка питања су потпуно потиснута. У условима свакодневне борбе за опстанак, за пуко преживљавање, ништа друго не побуђује никакву пажњу већ наилази на потпуну равнодушност. Осим „женидбе” и „уладбе”, које би се могле сузбити строгим, праведним законом, Митровић је осуђивао и друге штетне навике загорског сељака које су деловале деструктивно на његов живот, пре свега склоност да много времена проводи по сеоским крчмама. Обарао се нарочито на власнике кафана као на бескрупулозне преваранте који обмањују своје муштерије и богате се на њихов рачун. Зеленаши отимају и последњу пару од недужне сиротиње, стичући велики иметак на туђој невољи и несрећи. Такође, догађа се све више злочина, а тешке казне попут тамница и вешала, немају никакво дејство. Јер, сељак се казни не боји и на њих се не обазире, па је једини начин борбе против зала свих врста, био је убеђен Митровић, превенција, односно поправљање економског

¹² А. Митровић, *Неколико њравних обичаја и њојмова у сјеверној Далмацији*, 31-51.

положаја, просвећивање заосталог и потпуно необразованог народа и затирање корупције у судству.¹³

Митровићево виђење ситуације у северној Далмацији у потпуности је прихватила Јелица Беловић, професор и етнограф, захваљујући му што се одважио да, како у студијама *Женидба и удадба у сјеверној Далмацији* и *Још о женидби и удадби у сјеверној Далмацији*, тако и у садржајно ширем тексту *Неколико њравних обичаја и њојмова у сјеверној Далмацији*, упери прст на све неисправности и неваљалства у начину живљења тамошњег становништва.¹⁴

Међутим, поновно покретање питања конкубината у раду о правним традицијама подстакло је једног аутора да се, као нешто раније Ј. Кулишић, огласи са другачијим ставовима. То је био др Лујо Бакотић, Србин католик, правник и адвокат, посланик Српске странке у Далматинском сабору. Он је упозорио да брачна заједница није само правна установа већ, пре свега, социјална појава која је старија од првих закона. При проучавању женидбе и удадбе треба узети у обзир целокупан начин живљења сељаштва у северној Далмацији, истицао је Бакотић, и његово схватање те друштвене институције. Само ако тај свет сматра да је народно венчање – како је он називао суложништво – неморално, онда се заиста и може заузети такво становиште.¹⁵ У ствари, читајући Митровића, Бакотић је установио да његов колега има погрешно полазиште, да му је, у суштини, погрешна методологија и да је зато поставио нетачну теорију. Он се повео за примерима из адвокатске праксе иако се суд не може узети као репрезент целокупног живота једног народа и зато што пред представнике закона излази онај део друштва који није типичан, већ који је морално посрнуо. А да после народног венчања готово увек следи законско венчање, Бакотић је доказивао статистичким подацима по којима је Далмација једна од земаља у Аустроугарској царевини у којој је процентуални удео незаконите деце најмањи. Карактеристично је и то, подвлачио је Митровићев критичар, да се највећи број незаконите деце рађа у приморским градовима, где нема женидбе и удадбе, а не у загорским крајевима. Његов колега греши, констатовао је Бакотић, и зато што о начину живота сељаштва суди из грађанске, „господске” перспективе. Не треба олако генерализовати, апеловао је истакнути

¹³ А. Mitrović, *Iz narodnog života u sjevernoj Dalmaciji*, Zagreb, 1908. Најпре је објављено у бр. 3 часописа правничког друштва „Мјесећник” у Загребу марта 1908.

¹⁴ Ј. Беловић, *Неколико њравних обичаја и њојмова у сјеверној Далмацији*, Босанска вила, бр. 3, Сарајево, 15. II 1909, 46.

¹⁵ Према Ардалићу, народ је сматрао да је женидба частан поступак, а да је неморално да се момак виђа са девојком, да одлази код ње а да је не води својој кући. V. Arđalić, *Нав. гело*, 191.

Србин католик, и на основу неколико парница изрицати пресуду против читавог једног народа.¹⁶

Попут Ј. Кулишића, ни Л. Бакотић није видео ништа неморално у дотеривању девојака како би биле што допадљивије. И он је знао да се млади нису тек тако, искључиво по својој вољи и из сопствених побуда, опредељивали већ су њихове куће уговарале брак, а момак и девојка су на окупљањима, играјући коло, разговарајући и повлачећи се из друштва само учествовали у једној древној, добро уходаној и унапред припремљеној представи. Када младић „отме” девојку и одведе је својој кући, његови најближи дочекују је по одређеним правилима, као невесту, пожелевши младенцима срећу и благостање. Бакотић се није слагао ни са Митровићевим предлогом о увођењу строге законске регулативе ради спречавања суложништва, јер је искуство на које се наилази код старих народа, као што су били Римљани, показало да се оштрим мерама у таквим случајевима ништа не постиже. Он је, такође, сматрао да не треба осуђивати младе међу којима изненада букне љубав јер је тај разлог заснивања заједнице мимо уобичајених правила, најузвишенији и најчеститији. Када је у питању женидба из користољубља Бакотић је открио да неки момци заиста желе богато да се ожене, али само зато што другачије не би могли да издржавају породицу. Митровићев критичар није затварао очи ни пред чињеницом да постоје и они који су вођени искључиво похлепом, али је наглашавао да таквих има у сваком, па и најотменијем друштву. У размишљањима о ђендару као накиту или мизантропу руководио се оним што је о томе писао Ј. Кулишић: да је то украс који се не троши никад осим у случају велике невоље.¹⁷

Ни то што би се супруг растао од своје невесте ако му не подари наследнице, за Бакотића није био никакав страشان преступ. Да је то сасвим ваљан разлог за разлаз он је аргументовао доказима из старог Рима, чији је закон – за разлику од закона који је на снази у Аустроугарској – дозвољавао развод у случају женине неплодности. Ипак, Бакотић је веровао да у северној Далмацији ретко долази до прекида брачних односа зато што то наилази на осуду средине. У сваком случају, раставе су плод мањкавих закона који не признају народна венчања, па би их требало кориговати, а не, као што жели Митровић, уводити оштру казнену политику. Другим речима, Бакотић је сматрао да би „женидбе” и „уздабе” требало да буду изједначене пред законом са званичним венчањима. А када остављена жена тражи да јој се исплати „најам” требало би имати у виду, према мишљењу Митровићевог критичара, посебно психолошко стање у коме се налази због раставе, као и чињеницу да исплату тражи вероватно по

¹⁶ Л. Бакотић, *Женидба и уздаба у сјеверној Далмацији*, Архив за правне и друштвене науке, књ. VII, бр. 2, Београд, 25. III 1909, 115-120.

¹⁷ *Истио*, бр. 3, Београд, 25. IV 1909, 185-192.

савету неког правника. Уосталом, питање новца поставља се и приликом развода парова који су у званичном браку, подсећао је Бакотић.¹⁸

Расправа о Митровићевим ставовима о браку није се завршила Бакотићевим покушајем да оспори колегу. У одбрану Митровића устао је епископ жички Сава Дечанац. Он је Бакотићево упоређивање севернодалматинских традиција с обичајима древних народа одбацивао као неумесно, али је истовремено позивао у помоћ историју српског народа. У давним временима и Срби су живели слободно, али им та врста слободе није донела срећу већ их је претворила у неорганизовану масу која је била лак плен разних освајача, писао је владика. Тек касније, кад су се појавиле праве народне вође које су успоставиле чврст поредак и моралну дисциплину, Срби су развили своје потенцијале до максимума и постали зрео народ достојан историјског трајања. „Женидба” и „удадба” против које се дигао Митровић, а коју брани Бакотић, неприхватљива је, према епископу Сави, зато што млади таквим чином вређају родитеље, зато што показују да немају стид, зато што пружа могућност да у брак ступи пар који је у родбинским везама и да добије болесно потомство, зато што омогућава склапање брака са малолетницама и брака две особе између којих је превелика разлика у годинама. Било како било, Бакотићеве аргументи, којима се не може оспорити тежина, за владикау су били потпуно неприхватљиви и он није могао да схвати зашто Митровићеви родољубиви покушаји да указивањем на лоше обичаје допринесе њиховом напуштању наилазе на оспоравање, као да се кнински адвокат није руководио најчистијим и најплеменитијим побудама.¹⁹

С обзиром на то да је био веома заинтересован за проблематику брачних односа јер се са њом стално суочавао у својој адвокатској пракси, др Александар Митровић пратио је страну литературу и добро се упознао с најновијим научним сазнањима о тој теми.²⁰ У периодици

¹⁸ Исто, бр. 4, Београд, 25. V 1909, 286-294.

¹⁹ Сава Дечанац, епископ жички, *Удавање, одбегивање и отимање девојака*, Београд 1910, 8-26. Претходно објављено у „Веснику српске цркве”.

²⁰ Митровић је био човек широких знања, ерудита који је куповао и волео књиге, схватајући њихову вредност. Своју личну библиотеку са више од 10 000 књига поконио је родном Херцег Новом и то је био први дар такве врсте у Боки которској. *Библијотјека др. Александра Митровића*, Бранково коло, бр. 51–52, Сремски Карловци, 24. XII 1909 (6. I 1910), 821. Оштро је критиковао своје колеге на Приморју који су се уздигли до судијских положаја, а који су потпуно необразовани. О томе је оставио следеће сведочанство: „Познам судија који не знају, шта је то библиотека, и најскромнија; којима нијесу позната ни главна начела разноврсних грана правних наука; којима не иде у главу, да се мора трошити и за књиге, јер, веле, и без тога треба умирати... Средишне државне власти морале би удесити друкчије судијске испите. Не би требало тражити само, да судија познаје једино законске одредбе. Судије би морали бити људи са опширном општом културом и свестраним знањем. Било би их мало, али би им човјек могао слијепо повјерити и свој живот и своје имање.” А. Митровић, *H. Gross, La polizia giudiziaria*, Архив за правне и друштвене науке, књ. III, бр. 5 и 6, Београд, 25. VII 1907, 511-512.

је повремено објављивао приказе нових књига које су писали аутори из разних европских земаља (Италије, Немачке, Аустроугарске и других). Између осталог, приказао је дело универзитетског професора из Парме Франческа Брандилеонеа *Студије из историје брака у Италији*, објављено у Милану 1906²¹, топло је препоручио књигу немачког лекара др Ивана Блоха *Сексуални животи нашег времена* као веома занимљиву и корисну како лаицима тако и научницима²², похвалио је *Судску медицину* италијанског професора Ђузепеа Циина у којој се говорило и о браку, неплодности жена и разводу²³, поменуо је без одушевљења књигу о имовини брачних партнера Б. Кафке²⁴, обавестио је о објављивању књиге *Сексуални животи у веровањима, манирима и обичајима Јајанаца* др Фридриха Крауса, посебно напомињући да се у једном поглављу употребљују извесни јапански обичаји са „женидбом” и „удадбом” у северној Далмацији.²⁵ Велику пажњу придао је *Антропологији*, „годишњаку за фолклористичка испитивања и проучавања историје развоја полног морала” који је уређивао проф. Краус с тимом експерата, а у коме је публикован врло значајан корпус текстова из области јужнословенске, првенствено српске народне традиције. Био је веома поносан на то што је *Антропологија* у целини пренела његово истраживање о „женидби” и „удадби”.²⁶ Осврнуо се и на књигу једног српског аутора, проте Љубомира Влачића *Збирка закона, наредба и ријешења црквене, грађанске и школске власти, које се тичу цркве, црквене администрације и школе у Далматинско-историјској епархији* као на дело вредно пажње, запажајући да се бави и питањима која је разматрао сам Митровић, а то су брак и ванбрачна заједница.²⁷ Дубоко свестан фундаменталне повезаности две научне области, одушевљено је поздравио појаву књиге А. Е. Поста о

²¹ А. Митровић, *Francesco Brandileone, Saggi sulla storia della celebrazione del matrimonio in Italia*, Дело, књ. 41, св. 2, Београд, новембар 1906, 295-301.

²² А. М[итровић], *Das Sexualleben unserer Zeit*, Дело, књ. 45, св. 3, Београд, децембар 1907, 433.

²³ А. Митровић, *Giuseppe Ziino, Medicina legale*, Архив за правне и друштвене науке, књ. II, бр. 1, Београд, 25. VIII 1906, 79.

²⁴ А. Митровић, *B. Kafka: Die eheliche Gütergemeinschaft im Todesfall nach österreichischem Rechte*, Архив за правне и друштвене науке, књ. II, бр. 4, Београд, 25. XI 1906, 350.

²⁵ А. М[итровић], *Das Geschlechterleben in Glauben, Sitten und Brauch der Japaner*, Дело, књ. 45, св. 3, Београд, децембар 1907, 434. У посебном прилогу Митровић је донео, свакако на основу Краусове књиге, неколико чланова грађанског законика у Јапану о разлозима који дозвољавају развод брака, као и раније важеће народне обичаје с тим у вези. На темељу прочитаног, он је закључио да Јапанци, иако су најкултурнији народ Истока, у погледу положаја жене нису далеко одмакли и изразио је наду да ће се то временом променити. А. М[итровић], *Развод брака код Јајанаца*, Архив за правне и друштвене науке, књ. II, бр. 5, Београд, 25. XII 1906, 431-432.

²⁶ А. Митровић, *Антропологија*, Београд 1907.

²⁷ Архив за правне и друштвене науке, књ. III, бр. 4, Београд, 25. V 1907, 351.

етнолошкој правној науци. То је млада наука која, према Митровићевом мишљењу, доводи до изузетних резултата и која ће у будућности битно допринети развоју опште правне науке.²⁸ Био је задовољан и штампањем књиге докумената професора Лудвига Вармунда, као дела које је добро дошло за увид у историјат брачног права у Аустрији.²⁹

Проучавајући, као стручњак, хуманиста и родољуб, обичаје и начин живљења становништва континенталних делова северне Далмације др Александар Митровић је отворио низ провокативних тема и подстакао полемику у јавности која је показала неочекивано занимање за његова открића. Кнински адвокат наишао је на присталице који су подржали његов рад, али и на противнике који се с њим нису слагали. Не осврћући се на оне који су његове ставове сматрали сувише екстремним и не савим тачним, па чак и штетним, он је наставио путем који му се чинио исправним и с кога је уклонио све што му је личило на обичне романтичарске илузије.

Несумњиво, Митровићева сазнања и данас су инспиративна и изоштравају слику једног давно ишчезлог света, вековима лишаваног основних егзистенцијалних услова и развојних шанси.

Софија Божић

Кључне речи: др Александар Митровић, северна Далмација, етнографија, брак, ванбрачна заједница, породица

Sofija Božić

DR ALEKSANDAR MITROVIĆ ABOUT NORTHERN DALMATIA: EXPERIENCES OF A LAWYER

The paper analyzes the findings of Knin lawyer Dr. Aleksandar Mitrović about the way of life, customs and mentality of the population of northern Dalmatia, especially in the field of marriage and family. Mitrović presented the insights he gained after several years of law practice in various professional magazines and special publications, attracting public attention and divided opinions about his experiences. The knowledge he gained and the opposing views expressed on that occasion sharpen the image of a long-vanished world, deprived of basic existential conditions and development opportunities for centuries.

²⁸ А. Митровић, *А. К. Post, Giurisprudenza etnologica*, Архив за правне и друштвене науке, књ. III, бр. 5 и 6, Београд, 25. VII 1907, 510.

²⁹ А. Митровић, *Женидбено право у Аустрији*, Архив за правне и друштвене науке, књ. IV, св. 6, Београд, 1908, 604-606.